

DEVLETİN SENDİKACILIĞA MÜDAHALESİNİN BİR ÖRNEĞİ: İSTANBUL İŞÇİ SENDİKALARI BİRLİĞİ

19 Nisan 2021

Yıldırım Koç

Türkiye’de sendikacılık hareketini kavramak isteyen kişi, devletin bu örgütlere doğrudan ve dolaylı müdahalelerini dikkate almak zorundadır. Devlet politikalarının incelenmediği bir sendikacılık hareketi tarihi, yalnızca görüntüyle uğraşır demektir. Ancak, devletin bu alandaki gücü ve etkisi de sınırlıdır. “Emir demiri keser,” denir. Sendikacılıkta da devletin müdahalesi bir noktaya kadar etkilidir. Hayat zorladığında öyle bir an gelir ki, devletin doğrudan veya dolaylı olarak kurduğunu sendika bile işçi hareketine katkıda bulunan bir örgüte dönüşebilir. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği böyle kurulmuş ve zaman içinde böyle bir dönüşüm yaşamış örgütlenmelerin örneklerinden biridir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında işçiler epeyce güçlük çektiler. İşçi sınıfının üst tabakası olan memurlar belirli ayrıcalıklardan yararlandı. Kamu işletmelerinde çalışan işçiler de belirli güvencelere sahipti. Ancak özellikle özel sektör işçileri büyük sıkıntı yaşadı. Bu sıkıntılar, 1946 yılı Haziran ayında “sınıf esasına dayalı dernek kurma” yasağının kalkmasıyla birlikte işçileri sendikal örgütlenmeye yöneltti. 14 Mayıs 1946 günü Türkiye Sosyalist Partisi, 20 Haziran 1946 günü ise Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kuruldu. İlegal konumdaki Türkiye Komünist Partisi ile yakından bağlantılı bu iki örgüt derhal sendikalar kurmaya ve işçileri buralarda örgütlemeye başladı.

Devletin bu girişime tepkisi, önce Türkiye İşçiler Derneği’ni kurmak oldu. Türkiye İşçiler Derneği, 9 Temmuz 1946 tarihinde İstanbul’da kuruldu. Dernek, hiçbir siyasi amaç gütmeyi ileri sürüyordu. Derneğin bu konudaki açıklaması şöyleydi: “Bizi siyasi emel ve şahsi ihtiraslarına alet etmek isteyenleri iyi tanı, bu gibi madrabazlar, biz işçileri karanlık yollara, sonsuz maceralara alet etmek isteyenlerdir.” (Tarih Vakfı, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1998, s.389) Türkiye İşçiler Derneği, komünistlerin yönlendirdiği sendikalara alternatif olarak çalışmaya başladı. Ancak işçiler bu derneğe fazla rağbet etmedi. Buna karşılık, komünistlerin kontrolündeki sendikalar epeyce üye kaydetti. Bunun üzerine, iki sosyalist parti ve bunlarla bağlantılı sendikalar, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 16 Aralık 1946 tarihinde kapatıldı. Türkiye İşçiler Derneği de birkaç hafta sonra, 1947 yılı Ocak ayında faaliyetine son verdi. Ardından da, 20 Şubat 1947 tarihinde 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun kabul edilerek, sendikal örgütlenme yeni bir aşamaya geçildi.

İSTANBUL İŞÇİ SENDİKALARI BİRLİĞİ

Bu yıllarda devlet ile iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi içiçe geçmişti. 1947 yılında CHP içinde oluşturulan Sosyal İşler ve Ekonomi Bürosu, işçileri sendikalarda örgütleme işine girişti. Büronun başında Zonguldak eski milletvekili Dr.Rebii Barkın vardı. Ancak esas önemli kişi, (büyük olasılıkla devlet görevlisi olan) emekli süvari üsteğmeni Sabahattin Selek idi. Onun yardımcılığını da, daha sonraki yıllarda gıda işkolunda önemli görevler üstlenmiş olan Muzaffer Daysal yapıyordu.

1947 yılında kurulan sendikaların önemli bir bölümü CHP’nin, diğer bir deyişle, devletin girişimleri sonucunda oluşturuldu.

Bu örgütlerden 17 sendikanın temsilcilerinin katılımıyla 29 Şubat 1948 günü gerçekleştirilen toplantıda İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin anatüzüğü biçimlendirildi. 24 Mart 1948 tarihinde kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği de doğrudan CHP’nin veya devletin denetimi altındaydı. Bu örgüt, 1952 yılında Türk-İş’in kurulmasına kadar bir ulusal merkez gibi hareket etti. Daha sonraki yıllarda da, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ile Türk-İş Genel Merkezi arasında gizli bir rekabet yaşandı.

Birlik tüzüğü’nün ilk biçiminde örgütün amacı şu şekilde belirtilmişti: “Madde 4- (...) gayesi, yurdumuzun diğer sanayi bölgelerinde de işçi sendikalarının kurulması için çalışmak ve bu sendikalarla üyeleri arasında irtibat, iyi münasebetler ve işbirliği temin etmek.” (Sülker, Kemal, “Türkiye’de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluş ve Görevleri,” **Sosyal Siyaset Konferansları**, 20. Kitap,

İstanbul, 1969, s.65) Birliği oluşturan sendikalarda ağırlık kamu kesimindeydi. Özel kesimde tekstil ve madeni eşya işkollarından işçiler ve sendikalar vardı.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin ilk kongresi 28 Mart 1948 günü yapıldı. 1948 yılı sonlarında da örgütün ikinci kongresi toplandı. Bu kongreye Yönetim Kurulu tarafından sunulan çalışma raporunun tamamına <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1618503671b.pdf> adresinden erişilebilir.

Birlik'in kurulmasında Sabahattin Selek'in büyük katkısı oldu. Kurucular arasında İsmail İnan, Seyfi Demirsoy, Zühtü Tetey, Yaşar İyidoğan, Mensucat Sendikası'ndan Arnavut Mehmet, Paşabahçe İspirto Sendikası'ndan Ziya, Paşabahçe Cam Sendikası'ndan Ahmet Topçu ve Maden-İş'ten Yusuf Sidal vardı.

Kurucu örgütler şunlardı: Haliç Bölgesi Mensucat San. İşçileri Sendikası, Bakırköy Mensucat İşçileri Sendikası, Paşabahçe Şişe ve Cam İşçileri Sendikası, Likör ve Kanyak İşçileri Sendikası, İstanbul Gıda San. İşçileri Sendikası, İstanbul Deniz İşçileri Sendikası, Fatih-Eminönü Mensucat İşçileri Sendikası, Paşa Bahçe İspirto Fabrikası İşçileri Sendikası, Tekel İstanbul Yaprak Tütün Bakım ve İşletme İşçileri Sendikası, Cibali Tütün ve Sigara Sanayii İşçileri Sendikası, Beyoğlu Mensucat İşçileri Sendikası, İstanbul Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası, Beykoz Deri ve Kundura Sanayii İşçileri Sendikası, Tekel İstanbul Bira Fabrikası İşçileri Sendikası, Eyüp Haliç Mensucat İşçileri Sendikası. Kurucu sendikalardan yedisinin adresi işçilerin çalıştığı fabrikaydı.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin sözcülüğünü İsmail İnan yaptı; daha sonra muhasip üye seçildi. Birlik bu yıllarda bir Konfederasyon gibi çalışıyordu. Birçok ilde il birliklerinin oluşmasında İstanbul Birliği yardımcı oldu. Birlik önce Balat'ta Rum Kilisesi yanında bir yerdedi. Daha sonra Cağaloğlu'na taşındı.

1947 yılının ikinci yarısında Türkiye'nin en büyük sendikası, 17.873 üyeli Ereğli Kömür Havzası Maden İşçileri Sendikası idi. İzmir Tütün İşçileri Sendikası'nın 4316 üyesi, Tekel İstanbul Yaprak Tütün Bakım ve İşletme Sendikası'nın 2500 üyesi, İstanbul Un ve Unlu Mamulat İşçileri Sendikası'nın 2138 üyesi, İzmir Mensucat İşçileri Sendikası'nın 1550 üyesi ve Samsun Tekel Tütün İşçileri Sendikası'nın da 1051 üyesi vardı.

Rebiî Barkın, 17 Nisan 1948 tarihinden itibaren haftalık olarak Hürbilet Gazetesi'ni yayınlamaya başladı ve gazeteyi 29.6.1948 tarihinde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne devretti.

Bu dönemin sendikacılarından ve 1978 yılında çalışma bakanı olan Bahir Ersoy o yılları şöyle anlatıyordu:

"20 Şubat 1947'de ilk işçi hareketi başladığında hiç kimseden destek görmedik. Ne üniversite, ne bürokrat, ne basın, ne de işçi sınıfı ilk zamanlar bu harekete sahip çıkmadı. Çünkü o zamanlar işçilerde bir sınıf bilinci oluşmamış, işçi daha köyden kopmamıştı. Biz işçileri sendikalara çağırarak için 'ekmek davası'nı ileri sürdük. O gün işçilere 'gelin sol ideolojilere destek verin, bu tür bir sendikal anlayışı geliştirelim,' diyemediniz. Biz o dönemde bu koşullarda işçiye işçi ruhunu aşılarmaya çalışırken, daha sonraları 'Amerikancı sarı sendikalar' damgasını yedik. Partilerüstü sendikacılık formülü de benim fikrimdi. Çünkü işçi sınıfının yüzde 70'i sağ görüşlüydü." (İktisat Dergisi, Mart 1988)

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, devletin kontrolü altında gelişti; ancak 1950 yılında iktidara Demokrat Parti'nin gelmesi sonrasında farklı arayışlara girdi. Nitekim, 1953 yılında düzenlemek istediği bir mitingin engellenmesi üzerine milletvekillerine açık mektup yayınladı. (Mektubun tam metni için bkz. <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1618503598b.pdf>) İşçi hareketinin güçlenmesiyle birlikte, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği devletin doğrudan kontrolünün

dışına çıktı. Nitekim, 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasında ve Saraçhane Mitingi'nde bu örgütün belirleyici rolü bu dönüşümün sonucudur.

TİP'İN KURULUŞUNDA VE SARAÇHANE MİTINGİ'NDE İSTANBUL İŞÇİ SENDİKALARI BİRLİĞİ

Türkiye İşçi Partisi (TİP) 13 Şubat 1961 tarihinde, 1961 genel seçimlerine katılabilmek için parti kurulmasına izin verilen son günde, 12 sendikacı tarafından kuruldu. Türk-İş'e bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde etkili olan sendikacıların bir bölümü, herhangi bir yetkili organ kararı olmaksızın ve bir parti programı bulunmaksızın, mevcut parti boşluğundan yararlanmak amacıyla bir siyasal parti oluşturdular.

1961 yılının en önemli eylemi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin sendikal haklar için 31 Aralık günü İstanbul'da düzenlediği Saraçhane mitingiydi.

1961 Anayasasında temel sendikal hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştı. 27.11.1961 tarihinde okunan Koalisyon Hükümeti programında şöyle deniyordu: "İşçilerin iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunlar Yüksek Meclis'e sunulacaktır."

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yönetim Kurulu, vaatlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla, 1 Aralık 1961 tarihli toplantısında, bir miting yapma kararı aldı ve bu isteğini 4.12.1961 tarihli yazısıyla Türk-İş'e bildirdi.

İşçilerin miting yapma istekleri İstanbul Askeri Valisi General Refik Tulga tarafından olumlu karşılanmadı. "Hatta işçilerin gösteri yapmaya hakları olduğunu kabul eden Çalışma Bakanı Bülent Ecevit bile, işçileri bu gösteriden vazgeçirmeye çalıştı." (*Yön Dergisi*, 27.12.1961;4)

İstanbul Valiliği'nde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği yöneticileri ile İstanbul Valisi ve İstanbul Emniyet Müdürü'nün katıldığı toplantıda, miting yeri olarak Taksim Meydanı istendi. Vali, 6-7 Eylül 1955 tarihindeki olayların Taksim'deki bir mitingün sonrasında geliştiğini, bu nedenle de Taksim Meydanı'nı miting için veremeyeceğini söyledi ve kentin dışında bir yer önerdi. Bir işçi önderi, "izin verilmemesine rağmen biz bu miting yaparsak, bize ateş mi ettireceksiniz?" diye sorunca, Vali yanıt veremedi.

Türk-İş, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin mitingini aktif bir biçimde destekledi. Genel Başkan Seyfi Demirsoy ve Genel Sekreter Halil Tunç imzasıyla çıkarılan genelgede şöyle deniyordu:

"Sendikalarımızın 1947'den bu yana yaptıkları azimli ve şuurlu mücadelenin neticesi, senelerdir özlediğimiz toplu sözleşme ve grev hakkı, devletin vasıfları arasında 'sosyal' vasfını da ithal eden yeni Anayasamızla teminat altına alınmış ve İkinci Cumhuriyetimizin ilk hükümet programında da bu mevzua yer verilmiştir.

"Ancak, bugüne kadar bütün siyasi partilerin bu mevzua programlarında geniş yer vermeleri ve seçim propagandalarında adeta birbirleriyle yarış etmelerine rağmen, tatbikatta hiçbir ilerleme görülmediği gibi,

zaman zaman parti ileri gelenlerinin programları ve seçim konuşmalarıyla taban tabana zıt beyanda bulunmaları esefle müşahede edilmiştir. (...)

“Artık Türk işçisinin aldatılmağa tahammülü olmadığını, hükümetin ve siyasi partilerin bu mevzudaki görüşlerini daha net ve katıyetle açıklamalarını temin ve Türk işçisinin ne istediğini bilir, milliyetçi ve şuurlu bir toplum olduğunu bir kere daha ispat etmek amacıyla İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 31.12.1961 tarihinde bir açık hava mitingi yapılmasına karar vermiştir. (...)” (*Türk-İş Dergisi*, Temmuz 1969, s.9)

Miting, 31 Aralık 1961 günü Saraçhane Meydanı’nda yapıldı. İstanbul’da ilk defa yaklaşık 100 bin kişilik bir işçi mitingi gerçekleştirildi. Konuşan sendika yöneticileri içinde Türkiye Tütün, İçki ve Gıda Sanayii İşçi Sendikaları Federasyonu Başkanı İbrahim Denizcier, üç maddelik bir önerge okudu.

Din Sarayhanbaşı'nda yapılan büyük işçi mitingine katılanların bir kısmı

Sarayhanbaşı mitingine 100,000 işçi iştirak etti

Türk işçisi olgunluk imtihanını başarı ile verdi ve endişeleri haksız çıkardı

Hatırlar, bilhassa sosyal adalet, grev hakkı ile kolektif iş akları ve milliyetçilik manşaları üzerinde durdular...

Denizcier’in önergesinin birinci maddesi, sendika özgürlüğünün tam olarak derhal gerçekleştirilmesini istiyordu. İkinci madde, grev ve toplu pazarlık haklarının derhal tanınmasıydı. Üçüncü madde ise, bu hakların verilmemesi durumunda yapılacak grevlerin sorumluluğunun işçilere yüklenemeyeceğini belirtiyordu. Bu önerge alkışlarla onaylandı.

Seyfi Demirsoy, Kemal Türkler, Ziya Hepbir ve Rıza Kuas da birer konuşma yaptılar. En son konuşmacı ise, önceden hazırlanan programda yer almayan, İstanbul Askeri Valisi General Refik Tulga idi.

Miting, bu konudaki deneyimsizliğin getirdiği bazı eksikliklere rağmen, disiplinli ve düzenli geçti; hiçbir olay olmadı. (*Yön Dergisi*, 3 Ocak 1962, s.;4-5) (Sarayhanbaşı Mitingi öncesinde İstanbul Valisi Refik Tulga ile sendikacılar arasında imzalanan protokolün metni ve mitinge katılanların taşıdıkları pankartlarla ilgili olarak bkz. Sülker, Kemal, *Gıda-İş'in 30 Yılı*, İstanbul, 1978, s.122-125)

Türk-İş’in genel kuruldan sonra önemli organlarından olan Mümessiller Heyeti’nde oluşan görüş doğrultusunda, Birliklerin kapatılmasına karar verildi. Birlikler yerine Türk-İş Bölge Temsilcilikleri oluşturulacaktı. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, bu karar doğrultusunda, 10 Mart 1962 tarihinde yaptığı son genel kurulunda kendisini feshetti.